

Bolesław Kumor

Granice (archi)diecezji krakowskiej (1000-1939)

Prawo Kanoniczne : kwartalnik prawnohistoryczny 6/1-4, 535-556

1963

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

GRANICE (ARCHI)DIECEZJI KRAKOWSKIEJ (1000—1939)

W oparciu o współczesne przekazy źródłowe przyjmuje się, że diecezja krakowska powstała w r. 1000 w związku ze zjazdem gnieźnieńskim¹. Jednakowoż nie brak do najnowszych czasów wypowiedzi przesuujących powstanie diecezji na ostatnie lata panowania Mieszka I². Nie jest też całkowicie pewny pierwotny charakter biskupstwa; późniejsze przekazy źródłowe³, a wśród nich i rzekome brewe pap. Benedykta IX

¹ *Kronika Thietmara*, Tłum. wstępem i komentarzem opatrzył M. Z. Jedlicki, Poznań 1953, s. 280 n.; por. Abraham W., *Organizacja Kościoła w Polsce do połowy XII w.*², Lwów 1893, s. 42 nn.; Tenże, *Początek biskupstwa i kapituły katedralnej w Krakowie*. Rocznik Krakowski T. IV (1900) s. 177—200; Tenże, Gniezno i Magdeburg, Kraków 1921, s. 14 nn.; Völker K., *Kirchengeschichte Polens*, Berlin — Leipzig 1930, s. 16; Szczaniecki M., *Monarchia wczesnofeudalna w XI w. i do połowy XII w.*, W: *Historia Polski*. T. I do r. 1764. Cz. I do połowy XV w. Red. Łowmiański H., Warszawa 1957, s. 191; Bardach J. *Historia państwa i prawa Polski do połowy XV w.*, Warszawa 1957, t. I, s. 137; Widajewicz, J. *Prohor i Prokulf najdawniejsi biskupi krakowscy*. *Nasza Przeszłość*. T. 4: 1948, s. 17.

² Buczek K., *Pierwsze biskupstwa polskie*. *Kwartalnik historyczny*, R. 52: 1938, s. 207; Tenże, *Polska południowa w IX i X w.* *Małopolskie Studia Historyczne*. R. 2: 1959, z. 1 s. 41 przyp. 56; Tymieniecki K., *Wiślanie*. *Małop. Studia Hist.* R. 4: 1961, z. 2 s. 25. Schmid H. F., *Die rechtlichen Grundlagen der Pfarrorganisation auf westslavischem Boden und ihre Entwicklung während des Mittelalters*, Weimar 1938, s. 175 nie wypowiada się bliżej w tej sprawie.

³ *Rocznik krakowski* (i inne roczniki), W: MPH t. II, s. 794; *Katalog biskupów krakowskich*. W: MPH t. II, s. 816; *Galli Anonymi Cronica*. Ed. Maleczyński K., W: MPH nova series, t. II, s. 30.

Pro reverentia principis Apostolorum z r. 1046⁴, informują jakoby Kraków był siedzibą metropolii i tym samym posiadał charakter archidiecezji. Podobno jeszcze w r. 1229 biskup krakowski Iwo Odrowąż przebywając w Rzymie prosił pap. Grzegorza IX o przywrócenie w Krakowie arcybiskupstwa, „które przez zaniedbanie zostało przeniesione do Gniezna”⁵. Pewnym nawiązaniem do tej tradycji była bulla pap. Urbana III z 4 II 1186 r., na mocy której papież na prośbę bpa Pełki zatwierdził dawny zwyczaj, że biskupi krakowscy mają pierwsze miejsce po metropolicie gnieźnieńskim i konsekrują go^{5a}.

W XIV w. dalsze zabiegi około przywrócenia praw metropolitalnych dla Krakowa podjął biskup Jan Grot u pap. Benedykta XII, w rezultacie których tenże papież w r. 1336 zezwolił biskupom krakowskim na używanie paliusza na pamiątkę, tego, że Kraków był niegdyś metropolią — *ne priscus suus successione temporis, quo metropolitico iure pollebat, obliteraretur... fulgor*⁶. Do tejże tradycji nawiązywał w XV w. Jan Długosz, żywiąc nadzieję, że „wreszcie któryś z biskupów krakowskich dzięki... łaskawości papieża i króla odzyska dawno... utraconą godność metropolity i otrzyma jako sufraganie diecezję przemyską, chełmską i lubuską”⁷. Na innym miejscu dodaje, że „kiedy ten tak potrzebny splendor diecezji krakowskiej... za zmiłowaniem Bożym i łaskawością królów polskich, oraz za zgodą biskupów krakowskich i arcybiskupów gnieźnieńskich zostanie przywrócony, wówczas wzrośnie nie mały splendor i szczyt dla prymasa polskiego; będzie on bo-

⁴ MPH t. I, s. 358 n.

⁵ Tamże, t. III, s. 326.

^{5a} KDKK t. I, nr 3, s. 6; Kozłowska-Budkowa Z., *Repertorium polskich dokumentów doby piastowskiej*. Kraków 1937, s. 108 n., nr 110.

⁶ Długosz J., *Catalogus episcoporum Cracoviensium*. Ed. A. Przędziecki, W: *Opera omnia*, Kraków 1887, t. I, s. 411.

⁷ LBenef (*Liber beneficiorum dioecesis Cracoviensis*. Ed. A. Przędziecki, Kraków 1863), t. I, s. 4 n.

wiem wtedy prymasem nie tylko nad jedną metropolią lwowską, lecz nad dwoma — krakowską i lwowską”⁸.

Do tej myśli wrócono w okresie przedrozbiorowym jeszcze dwukrotnie: raz w r. 1631 w wysuniętym przez Alberta franciszkanina Polaka „Projekcie” utworzenia nowych metropolii łacińskich w Krakowie, Kijowie i Wilnie⁹; po raz drugi sprawa ta stała się znów aktualna po drugim rozbiórce Polski, kiedy sejm grodzieński wysunął w r. 1793 projekt wyniesienia Krakowa do godności metropolii i przeniesienia doń z Gniezna, zagarniętego w drugim rozbiórce przez Prusy, godności prymasowskiej¹⁰. Jednakże na przeszkodzie w realizacji tych planów stanęły klęski narodowe, i całkowita utrata niepodległości.

Wobec braku dokumentu fundacyjnego i erekcyjnego biskupstwa¹¹ trudno określić pierwotne jego granice. Abraham utrzymuje, że pierwotna diecezja krakowska obejmowała Ziemię Krakowską, Wiślicką i Sandomierską, a jej granice wschodnie były prawdopodobnie otwarte¹². Potkański przypuszcza, że dokument wystawiony przez ces. Henryka IV 29 IV 1086 dla diecezji praskiej¹³ odnosi się „do granic diecezji krakowskiej, a zarazem do Polski z X lub XI w.”. W oparciu o takie założenie diecezja miała obejmować w r. 1086 również „Spisz i... Ziemię Ważgską” na Słowaczczyźnie wchodzące w skład monarchii Bolesława Śmiałego¹⁴.

Późniejsze granice diecezji krakowskiej, znane z przekazów

⁸ Długosz J., *Historiae Polonicae libri XII*. Ed. A. Przedziecki, W: *Opera omnia*, Kraków 1872, t. X, s. 295.

⁹ Długosz T., *Projekt utworzenia w Polsce nowych biskupstw z przed 1631 r.*, Przegląd Teologiczny. R. 12: 1931, s. 99—109.

¹⁰ *Volumina legum*. T. 10 Konstytucje sejmu grodzieńskiego z 1793 r., wyd. Kaczmarczyk Z., Poznań 1952, s. 321 n.

¹¹ Kozłowska-Budkova Z., *Repertorium polskich dokumentów doby piastowskiej*. Z. 1, Kraków 1937, s. 5 (nr 4).

¹² Abraham W., op. cit., s. 60.

¹³ MPH II, s. 145—148; por. Kozłowska-Budkova Z., *Repertorium*, s. 13 (nr 11).

¹⁴ Potkański K., *Granice biskupstwa krakowskiego*, Kraków 1900, s. 14 nn., 26 n.

dokumentowych XII—XIV-wiecznych rejestrów świętopietrza i dziesięciny papieskiej i w XV w. z opisu Długosza, zostały ustalone prawdopodobnie za czasów legacji kard. Idziego w latach 1123/25¹⁵. Według tych przekazów granice diecezji od strony biskupstwa wrocławskiego biegły rzeką Białą, zostawiając Wisłę i Oświęcim po stronie diecezji krakowskiej, a stąd aż do źródeł Warty i Liszwarty, przy czym Pszczyna, Bytom, Siewierz i Zarki należały do Krakowa. Od źródeł Warty aż do Pilicy diecezja sąsiadowała z archidiecezją gnieźnieńską, która zapuszczała swe zagony w głąb Ziemi Krakowskiej i Sandomierskiej. „Granice te — jak przyjmuje Potkański — miały się opierać na bardzo dawnych podziałach plemiennych”¹⁶. Do Krakowa należał cały obszar nad średnią i dolną Radomką, sięgający w rejonie Warki do rzeki Pilicy; Mstów, Kielce, Radom pozostawały po stronie diecezji krakowskiej, zaś Skrzywno i Opoczno po stronie Gniezna. W rejonie Pilicy i na wschodnim brzegu Wisły diecezja graniczyła z archidiaconatem warszawskim (czerskim), przynależnym do diecezji poznańskiej, a dalej w kierunku północno-wschodnim z diecezją płocką, pozostawiając po stronie Krakowa Ziemi Steżycką i Łukowską. Miała to być również stara granica polityczna i plemienna. Na Podlasiu w okolicy Parczewa i Prusina (diec. krakowska) biegła granica z diecezją łucką w kierunku południowym, a następnie korytem Wieprza (Czemierniki, Biskupice, Bychawa, Wysokie, Goraj, Potok — diecezja krakowska) do Sanu — z diecezją chełmską. Od Sanu do Jaślik kościelna granica z diecezją pokrywała się z polityczną granicą Rusi i Ziemi Sandomierskiej, podobnie jak i południowa granica z archidiecezją ostrzyhomską pokrywała się z polityczną granicą Polski i Węgier. Sporne tereny pod względem politycznym (Spisz) były też sporne pod względem kościelnym¹⁷.

¹⁵ Tamże, s. 28.

¹⁶ Tamże, s. 22.

¹⁷ LBenef. t. I, s. 1—2; Potkański K., op. cit., s. 20—27; por. Ladenberger T., *Gęstość zaludnienia ziem polskich w połowie XV w.* — mapa — w pracy tegoż autora. Zaludnienie Polski na początku

Pod względem państwowego podziału administracyjnego w skład diecezji wchodziły zasadniczo województwa: krakowskie, sandomierskie bez części północno-zachodniej i lubelskie z nieznacznymi poprawkami terytorialnymi na korzyść diecezji krakowskiej. I tak parafie Głowaczew i Leżenice leżały w Ziemi czerskiej, zaś wieś Stępków k/Parczewa — w wojew. brzesko-litewskim¹⁸.

Tak wielki obszar diecezji, „jednej z największych w całym Kościele” — jak stwierdzał w XV w. Długosz¹⁹, był przyczyną szeregu projektów jej podziału, a dwa z nich zyskały nawet sankcję kanoniczną Stolicy Apostolskiej. W r. 1254 pap. Innocenty IV bullą *Ad audientiam nostram pervenit* zlecił legatowi papieskiemu Opizo, opatowi z Mezano, aby za zgodą metropolity gnieźnieńskiego Pełki i biskupa krakowskiego Prandoty „erygował stolicę biskupią w Łukowie”²⁰, a jego następca pap. Aleksander IV listem apostolskim *Dilectus filius, nobilis vir* z 1 II 1257 r. nakazał tymże hierarchom założyć diecezję w Łukowie i konsekrować na jej pierwszego biskupa Bartłomieja z Czech²¹. W związku z tymi planami diecezja krakowska prawdopodobnie miała odstąpić na rzecz nowo utworzonej diecezji swoje północne kresy podlaskie wraz z Łukowem; plany te jednakże nie zostały nigdy zrealizowane.

Chronologicznie następne starania, zmierzające do podziału diecezji, przypadają na wiek XV. Dzięki staraniom biskupa chełmskiego Jana Biskupca i przy poparciu Władysława Jagielly pap. Marcin V bullą *Ad apostolicae* z 17 X 1424 r. odłączył Ziemię Lubelską od diecezji krakowskiej i inkorporował ją do biskupstwa chełmskiego, zaś bullą *Ad ea, quae* z 4 XI

panowania Kazimierza Wielkiego, Lwów 1930; Polkowski I., *Mapa diecezji krakowskiej*, Kraków 1886; T. Ładogórski, *Gęstość zaludnienia diecezji krakowskiej ok. 1340 r.* — mapa w pracy tegoż Autora, *Studia nad zaludnieniem Polski XIV w.*, Wrocław 1958.

¹⁸ Scypio del Campo J. K., *Objaśnienie dwóch map dawnej diecezji krakowskiej*, Kraków 1881, s. 3 nn.

¹⁹ LBenef. t. I, s. 1.

²⁰ VMPL (Vetera monumenta Poloniae et Lituaniae) t. I, nr 119 s. 57 n.

²¹ Tamże, t. I, nr 143 s. 72.

1424 r. przeniósł stolicę diecezji chełmskiej do Lublina²². Wszystkie te plany i zamiary wbrew zamiarom króla i postanowieniom papieża załamały się na skutek gwałtownego oporu ordynariusza krakowskiego Zbigniewa Oleśnickiego, zwłaszcza na zjeździe w Sieradzu w r. 1425²³. 25 I 1425 r. stany polskie zebrane na zjeździe w Sieradzu pod wpływem agitacji zwolenników bpa Zb. Oleśnickiego zwróciły się do pap. Marcina V z prośbą o cofnięcie rozporządzenia, o co również zabiegał u papieża sam Oleśnicki w liście datowanym tego samego dnia, do którego dołączył prośbę, aby papież dla rozstrzygnięcia sporu powołał specjalną komisję^{23a}. 29 I 1426 r. pap. Marcin V listem apostolskim *Justis et honestis supplicum votis* polecił kard. Lucydowi rozpatrzyć jeszcze raz problem sporu, i, przychylając się do prośby Oleśnickiego, skasować dawne zarządzenie papieskie i włączyć spowrotem Ziemię Lubelską do diecezji krakowskiej^{23b}. Zgodnie z tym poleceniem papieskim kard. Lucyd wydał 21 VI 1426 r. dekret *Noveritis, quod nuper sanctissimus*, mocą którego skasował poprzednie zarządzenie papieskie i włączył spowrotem do diecezji krakowskiej odłączoną uprzednio Ziemię Lubelską^{23c}. Można przypuszczać, że zasadniczym motywem odmowy biskupa krakowskiego na podział diecezji była zapewne obawa przed utratą bogatych posiadłości biskupstwa krakowskiego, znajdujących się w rejonie Biskupic na Lubelszczyźnie²⁴.

Od XIII w. aż do czasów pierwszego rozbioru Polski (1772)

²² Sawicki, J., *Concilia Poloniae*. T. IV. Najdawniejsze statuty synodalne diecezji chełmskiej z XV w., Lublin 1948, s. 8 przyp. 1; por. Bieńkowski L., *Działalność organizacyjna biskupa Jana Biskupca w diecezji chełmskiej (1417—1452)*, Roczniki humanistyczne t. VII (1958), z. 2 s. 203 n.

²³ Długosz J., *Historiae*, t. XIII, s. 330 n.

^{23a} *Codex epistolaris saeculi XV*. Ed. A. Lewicki, Kraków 1891, t. II, nr 147 s. 183—185, nr 148 s. 185—187.

^{23b} Tamże, nr 151 s. 194—195.

^{23c} Tamże, nr 152 s. 195—198.

²⁴ *LBenef.* t. II, s. 549 n.; por. Inglot St., *Stan i rozmieszczenie uposażenia biskupstwa krakowskiego w połowie XV w.*, Lwów 1925, s. 56 n.

źródła przekazały szereg informacji na temat sporów o przynależność diecezjalną pogranicznych parafii i wyrównania granic diecezjalnych ze szkodą dla Krakowa. Do długotrwałych sporów doszło na odcinku pogranicza z archidiecezją ostrzyhomską na terenie Spisza. Za czasów pierwszych Piastów starostwo spiskie politycznie zależne było od Polski i dopiero około 1310 r. odpadło od Polski do korony św. Stefana i weszło w skład komitatu spiskiego. Po raz drugi do Polski wróciło w dniu 8 XI 1412 r. prawem zastawu na mocy umowy Władysława Jagiełły z ces. Zygmuntem Luksemburczykiem. Odtąd dystrykt podoliniecki na Spiszu został przekształcony w starostwo grodowe lubowelskie. Spory o przynależność kościelną tych terenów rozpoczęły się jeszcze w XIII w. I tak 7 I 1235 r. pap. Grzegorz IX listem apostolskim *Venerabilis frater noster* zlecił przeorowi opactwa cysterskiego w Sulejowie, oraz archidiaconowi opolskiemu i kanonikowi wrocławskiemu Gotfrydowi zbadanie pretensji biskupa krakowskiego i arcybiskupa ostrzyhomskiego do jurysdykcji kościelnej nad Spiszem²⁵. W tej samej sprawie zabrał głos również pap. Innocenty IV w liście apostolskim *Episcopus Cracoviensis* z 22 I 1247 r.²⁶ i w XIV w. pap. Jan XXII, który bullą *Exposuit nobis* z 15 VI 1324 r. ukonstytuował sąd apostolski celem rozstrzygnięcia tej sprawy; wyrok wydany 12 II 1332 r. przydzielał Spisz diecezji krakowskiej wraz z parafiami w Lubowli, Gniazdach i Podolińcu²⁷. Prawdopodobnie wyrok ten nie znalazł uznania, skoro tenże papież listem apostolskim *Sua nobis dilecti filii* z 5 V 1333 r. powierzył dalsze rozpatrzenie sporu opatowi św. Wincentego z Wrocławia, opatowi cysterskiemu z Rud Raciborskich i prepozytowi kolegiaty św. Krzyża we Wrocławiu²⁸. Egzekucję wyroku, przysądzającego jeszcze raz sporne tereny diecezji krakowskiej, powierzył pap. Benedykt XII listem apostolskim *Exposuit nobis venerabilis frater* z 25 I 1342 r. biskupowi wrocławskiemu Przeclawowi z Pogorzeli,

²⁵ KDKK (Kodeks dypl. katedry krakowskiej) t. I, nr 23 s. 32.

²⁶ Tamże, t. I, nr 26 s. 35.

²⁷ Tamże, t. I, nr 141 s. 179 n., nr 142 s. 180 n., nr 150 s. 190—194.

²⁸ KDMP (Kodeks dypl. Małopolski) t. III, nr 634 s. 4—5.

opatowi cysterskiemu z Rud Raciborskich i dziekanowi kolegiaty św. Krzyża w Opolu²⁹. Faktycznie terytorium to wraz z 7 parafiami przeszło pod jurysdykcję biskupów krakowskich dopiero po r. 1604³⁰. Pierwsze instytucje kanoniczne na probostwa zrekatolicyzowanych parafii spiskich nadawane przez ordynariuszów krakowskich przypadają: Drużbaki Górne — 20 V 1609 r.³¹, Gniazdo — ok. 1616 r.³², Hobgard — 3 XII 1629³³, Lubowla Nowa — 17 V 1624 r.³⁴, Lubowla Stara — ok. 1604 r.³⁵ i Podoliniec — po 1604 r. Z parafii tych utworzono dekanat spiski na synodzie diecezjalnym w r. 1643³⁶.

Na pograniczu z diecezją wrocławską doszło na przestrzeni czasowej 1206—1310 do nieznacznych przesunięć granicznych ze szkodą dla diecezji krakowskiej. I tak jeszcze w r. 1206 Woźniki należały do diecezji krakowskiej³⁷, podczas gdy w r. 1310 znajdowały się już w granicach diecezji wrocławskiej³⁸. W w. XIV doszło do przesunięć granicznych na korzyść archidiecezji gnieźnieńskiej w rejonie Częstochowy. W r. 1364 Kazimierz Wielki udotował nowoufundowany przez się kościół parafialny w Krzepicach i zwrócił się do biskupa krakowskiego Bodzanty o przydzielenie nowej parafii dziecięcin ze stołu biskupiego, ten jednakże odmówił prośbie królewskiej. Wówczas parafię udotował dziesięcinami ze stołu ka-

²⁹ Tamże, t. III, nr 669 s. 48—49.

³⁰ Modelski T. E., *Spory o południowe granice diecezji krakowskiej od strony Spisza*, Zakopane 1928, s. 82 nn.

³¹ AKMK (Archiwum Kurii Metropolitalnej w Krakowie) *Acta officialatus*, vol. 116, s. 316—317.

³² Gotkiewicz M., *Reformacja i kontrreformacja na Spiszu*. Nasza Przeszość. T. 7: 1958, s. 81.

³³ *Acta officialatus* (AKMK), vol. 124, s. 1232—1233.

³⁴ Tamże, vol. 121, s. 954.

³⁵ Gotkiewicz M., op. cit., s. 81.

³⁶ *Synodus diocesana ab Petro Gembicki episcopo Cracoviensi celebrata Cracoviae 1643*, s. 15.

³⁷ KDKK t. I, nr 6 s. 10—11.

³⁸ Semkowicz W., *Historyczno-geograficzne podstawy Śląska*, W: *Historia Śląska*, Kraków 1933, t. I, s. 43.

pituly gnieźnieńskiej arcybiskup Jarosław Skotnicki i równocześnie podporządkował ją archidiecezji gnieźnieńskiej³⁹.

Na przestrzeni czasowej od 1470 do 1621 oderwano od diecezji miasto i parafię Łaskarzew na pograniczu z archidiakonatem warszawskim na rzecz diecezji poznańskiej. Jeszcze Długosz zalicza parafię wraz z miastem do archidiakonatu lubelskiego w diecezji krakowskiej⁴⁰, podczas gdy *Ordo et numerus ecclesiarum... in dioecesi Cracoviensi* z r. 1621 nie wymienia parafii w granicach diecezji krakowskiej^{40a}. Po trzecim rozbiore Polski 30 IV 1799 r. bp poznański Ignacy Raczyński delegował jurysdykcję na parafię Łaskarzew biskupowi chełmskiemu Wojciechowi Skarszewskiemu^{40b}. Można przypuszczać, że przyczyną przesunięcia granic diecezjalnych był fakt, że miasto Łaskarzew stanowiło pod względem przynależności ekonomicznej własność biskupów poznańskich⁴¹.

Nieznaczne wreszcie przesunięcie granic na korzyść diecezji przemyskiej w okresie przedrozbiorowym miały miejsce w drugiej połowie XVIII w. w rejonie Jaślik. Jeszcze 8 V 1434 Władysław Jagiełło oddał miasto wraz z okolicą na uposażenie biskupstwa przemyskiego⁴²; odtąd miasteczko mimo iż należało pod względem kościelnym do diecezji krakowskiej, wchodziło w skład posiadłości ziemskich biskupstwa przemyskiego⁴³. Dopiero na prośbę biskupa przemyskiego Wacława Siemakowskiego biskup krakowski Andrzej Załuski zgodził się 25 IX 1758 r. na cesję parafii i miasta Jaślik na rzecz diecezji

³⁹ Długosz J., *Catalogus*, s. 361; por. Kaczmarczyk Z., *Monarchia Kazimierza Wielkiego*. T. II, Poznań 1946, s. 84.

⁴⁰ LBenef. t. I, s. 2; t. II, s. 560.

^{40a} por. *Reformationes generales ad clerum et populum dioecesis Cracoviensis pertinentes ab Martino Szyszkowski ep. Crac... in synodo dioecesana sancitae...* a. 1621, s. 35.

^{40b} ADL (Archiwum Diecezjalne w Lublinie) nr 170 *Prothocollon actorum curiae episcopalis episcopi Helmensis et Lublinensis 1791—1802*, s. 690—691.

⁴¹ LBenef. t. II, s. 560.

⁴² AGZ (Akta grodzkie i ziemskie), t. VIII, nr 61 a s. 267/8.

⁴³ Prochaska A., *Jaślika — miasteczko i klucz biskupów przemyskich*. Przewodnik Nauk. i Lit. 17: 1889, s. 59—100.

przemyskiej⁴⁴. Niebawem jednak zanim dokonano potrzebnych formalności zmarł biskup Załuski, wobec czego układu nie wykonano. Zgodę na cesję powtórzył 26 IX 1759 nowy ordynariusz krakowski, biskup Kajetan Sołtyk⁴⁵ i 20 X 1759 r. kapituła katedralna krakowska⁴⁶. Zgodę tę potwierdził pap. Klemens XIII bullą *Suprema dispositione* z 14 III 1762 r., delegując do egzekucji bulli arcybiskupa lwowskiego Wacława Sierakowskiego; ten zaś dokumentem z 11 VII 1763 r. wcielił parafię Jaśliska do diecezji przemyskiej⁴⁷.

Wypada tu nadmienić, że w przededniu pierwszego rozbioru diecezja krakowska obejmowała 3 sufraganaty (krakowski, lubelski, sandomierski), 7 archidiaconatów (krakowski, sądecki, sandomierski, lubelski, wojnicki, zawichojski i pilecki), 4 prepozytury *ad instar archidiaconatus* (wiślicka, tarnowska, kielecka i pilecka), 1 dekanat jako okręg jurysdykcyjny *ad instar archidiaconatus* (Kielce), 12 oficjalatów foralnych, 51 dekanatów, ok. 1000 parafii i filii, 14 kolegiat (Sandomierz, Wiślica, Kielce, św. Florian na Kleparzu, Szkalbmierz, Nowy Sącz, Opaków, św. Michał — Kraków, św. Jerzy — Kraków, św. Anna — Kraków, WW. Święci — Kraków, Tarnów, Lublin, Bobowa, Wojnicz, Pilica), 10 opactw (Tyniec, Łysa Góra, Sieciechów, Mogiła, Jędrzejów, Pokrzywnica, Wąchock, Szczyrzyc, Hebdów, Nowy Sącz), 119 klasztorów męskich i 19 żeńskich⁴⁸.

⁴⁴ ADP (Archiwum Diecezjalne w Przemyślu) nr 153 „Przyłączenie Jaślisk do diecezji przemyskiej” (Kopia); AKapMk (Archiwum Kapituły Metropolitalnej w Krakowie) *Liber privilegiorum* R. D. A. St. Załuski *episcopi Cracov. a D. 1754 inchoatus*, s. 63—67 (Kopia).

⁴⁵ AKMK *Acta Episcopalia*, vol. 98, k. 34'—36'; AGZ t. VIII, nr 171 s. 265.

⁴⁶ AKapMK *Liber privilegiorum*, s. 65—67; AGZ t. VIII, nr 172 s. 266.

⁴⁷ ADP nr 153 Przyłączenie (Kopie); AKapMK *Liber privilegiorum*, s. 145—156.

⁴⁸ *Synodus dioecesana Casimiri Lubieński episcopi Cracoviensis, Cracoviae 1711*, k. 5—17; Starowolski, S., *Vitae antistitum Cracoviensium*, Cracoviae 1655, k. B₁—B₂, B₃—B₄; Peckowski J., *Józef Olechowski archidiacon i sufragan krakowski 1735—1806*, Kraków 1925, s. 129; Chodyński Z., *Krakowskie biskupstwo*, W: Encyklopedia kościelna Nowodworskiego, t. XI, s. 362/64; Chotkowski W., *Histo-*

Wraz z rozbiorami Polski rozpoczęły się „rozbiory” diecezji krakowskiej. W rezultacie pierwszego rozbioru Polski (1772) całe prawobrzeżne terytorium diecezji od Oświęcimia i Zatora aż do Wisły, Sanu i Wiśloka znalazło się w granicach zaboru austriackiego. Pod względem kościelnym były to: archidiaconat sądecki z dekanatami: sądeckim, spiskim, nowotarskim, pilzneńskim, mieleckim, ropczyckim i strzyżowskim; archidiaconat wojnicki z dekanatami: wojnickim, bieckim, bobowskim, jasielskim, żmigrodzkim i lipnickim, prepozytura tarnowska z dekanatem tarnowskim, oraz częściowo archidiaconat krakowski z dekanatami: wielickim, dobczyckim, skawińskim, zatorskim, oświęcimskim, żywieckim, częściowo witowskim (parafie: Mikłuszowice, Ujście Solne, Cerekiew filia Okulice) i opatowieckim (parafie: Zabno, Wietrzychowice, Bolesław, Gremboszów, Olesno, Otfinów, Szczecin, Słupiec i filia Odporszów). Nadto odpadła część archidiaconatu sandomierskiego z dekanatami: miechocińskim, rudnickim i w części połanieckim) (parafia Borowa), oraz 3 parafie z archidiaconatu zawichojskiego (Radomyśl n/Sanem, Wrzawy, Pniów). Łącznie „galiicyjska” część diecezji obejmowała 22 dekanaty całe, 4 częściowo, około 430 parafii i filii, 4 kolegiaty (Nowy Sącz, Tarnów, Bobowa, Wojnicz), 2 opactwa (Szczyrzyc i Nowy Sącz), 33 klasztory męskie, 3 żeńskie i przeszło 1 milion wiernych⁴⁹.

Na żądanie gubernium lwowskiego biskup krakowski Kajetan Sołtyk utworzył dla tych terenów 27 IX 1778 r. oficjalat generalny z siedzibą w Zakrzówku k/Krakowa, a niebawem pod naciskiem tegoż gubernium przeniósł go do Tarnowa. Ces. Józef II, trzymając się praktyki faktów dokonanych, najwyższym postanowieniem z dnia 20 IX 1783 r. utworzył z „galiicyjskiej” części diecezji krakowskiej osobne biskupstwo ze stolicą w Tarnowie, co następnie usankcjonował pap. Pius VI bullą *In suprema beati Petri cathedra* z 13 III 1786 r.⁵⁰ W ten

ria polityczna Kościoła w Galicji za czasów Marii Teresy, Kraków 1909, t. II, s. 13, 345.

⁴⁹ Jak wyżej.

⁵⁰ Kumor B., *Dzieje polityczno-geograficzne diecezji tarnowskiej*, Lublin 1958, s. 13 nn., 112—127.

sposób z przyczyn tylko politycznych odpadła od Krakowa cała „galicyjska” część diecezji.

Po pierwszym rozbiore Polski prawie $\frac{2}{3}$ diecezji chełmskiej znalazło się w granicach kordonu austriackiego; z 10 dekanatów i 82 parafii, które liczyła cała diecezja chełmska, przy Rzeczypospolitej pozostał tylko w całości dekanat chełmski, oraz częściowo krasnostawski, lubomelski i turobiński, a nadto z dekanatu zamojskiego parafia Tarnogóra — w całości 36 parafii⁵¹. „Galicyjska” część diecezji na rozkaz ces. Józefa II (13 II 1782) została inkorporowaną do diecezji przemyskiej (1 V 1782). W związku z tak znacznym uszczupleniem diecezji Sejm Czteroletni konstytucją z 11 VI 1790 r. „w uskutecznieniu podziału umówionego ze Stolicą świętą apostolską dyecezyów podziału, ponieważ część dyecezyi krakowskiej, to jest wojew. lubelskie Ziemia Łukowska, powiat urzędowski i Ziemia Stężycka biskupowi chełmskiemu do tej szczupłej dyecezyi, którą on dziś posiada, przydaje się”⁵². Zmiany te potwierdził pap. Pius VI dekretem Kongregacji konsystorialnej *Quum R. P. D. Mathias Garnysz* z dnia 20 VII 1790 r., przydzielając do diecezji chełmskiej z biskupstwa krakowskiego 7 dekanatów: łukowski, parczewski, chodelski, kazimierski, solecki z archidiaconatu lubelskiego, oraz dekanat urzędowski z archidiaconatu zawichojskiego, a nadto dekanat stężycki z okręgu jurysdykcyjnego „dekanat kielecki” — łącznie 110 parafii, 7 filii, 1 kolegiata (Lublin — św. Michał), 17 klasztorów męskich 5 żeńskich⁵³. Z nabytków tych z nakazu politycznych władz austriackich (po 3 rozbiore) odstąpił biskup chełmski

⁵¹ BAV (Bibliotheca Apostolica Vaticana), *Processus consistoriales*, vol. 192 *Processus R. D. Adalberti Skarszewski praepositi ecclesiae cathedralis Wladislaviensis ad cathedralem ecclesiam Chelmensem, nec non super statu ejusdem Ecclesiae 1790*, k. 91; ADP nr 88 *Litterae et edicta Excelsi Gubernii ad Illustr. ac R. D. de Kierski episcopum Premisliensem tempore reivindicacionis Regnorum Galiciae et Ludomeriae*, t. III, nr 551 s. 61.

⁵² *Volumina legum*, t. IX, nr 151 s. 175.

⁵³ Zob. przyp. 51; ADL (Archiwum Diecezjalne w Lublinie) *Repertorium* nr 60, teka 131, k. 54—54' (Dokum. oryg. papierowy).

Wojciech Skarszewski parafię Wargocin biskupowi krakowskiemu Feliksowi Turskiemu dekretem z dnia 20 VI 1799 r.⁵⁴

W trzecim rozbiórce Polski Kraków wraz z polskimi terenami diecezji znalazł się w granicach trzeciego zaboru austriackiego (bez tzw. Nowego Śląska). Nadeszły lata dalszych „rozbiorów” diecezji. W trzecim rozbiórce Polski Prusy zagarnęły m. in. Księstwo Siewierskie wraz z okręgiem częstochowskim, a nadto jeszcze w pokoju hubertsburskim (1763) utrzymały się ostatecznie przy posiadaniu Śląska, w skład którego m. in. pod względem kościelnym wchodziły z diecezji krakowskiej 2 dekanaty bytomski i pszczyński z 53 parafiami. Tereny dwóch ostatnio wymienionych dekanatów jeszcze w XII w. (po 1173) odpadły od Małopolski i zostały wcielone do Śląska, ale nadal utrzymały się przy diecezji krakowskiej; co więcej mimo politycznego odpadnięcia Śląska od Polski obydwa dekanaty pozostały przy diecezji krakowskiej. Wprawdzie na początku XVII w. cesarstwo wszczęło pewne zabiegi mające na celu oderwanie obydwu dekanatów od Krakowa, ale ostatecznie w r. 1629 zagwarantowano *status quo* dla diecezji krakowskiej⁵⁵.

25 IV 1797 pruski departament spraw zagranicznych poddał plan, aby dekanaty bytomski i pszczyński włączyć do diecezji wrocławskiej, zaś „Nowy Śląsk” z dekanatami pileckim, siewierskim i częstochowskim wcielić do archidiecezji gnieźnieńskiej⁵⁶. Plan ten jednakże został zarzucony, a 7 XI 1797 r. tenże departament zadecydował pozostawienie obydwu dekanatów bytomskiego i pszczyńskiego przy diecezji krakowskiej⁵⁷, zaś „Nowy Śląsk” przyłączyć do diecezji wrocławskiej. Tak się też stało na mocy bulli pap. Piusa VII z 9 IX 1800 r., która wyłączyła z diecezji krakowskiej dekanaty pilecki, sie-

⁵⁴ ADL nr 170 *Prothocollon actorum curiae episcopalis episcopi Helmensis et Lublinensis 1791—1802*, s. 696—701.

⁵⁵ Jungnitz J., *Die Grenzen des Breslauer Bistums*, W: *Darstellungen und Quellen zur schlesischen Geschichte*. Bd III, Wrocław 1907, s. 12.

⁵⁶ *Preussen und die katholische Kirche seit 1640*. Hrsg. M. Lehman. Th. VII (1793—1797). Leipzig 1894, s. 551 n.

⁵⁷ Tamże, s. 612.

wierski i częstochowski z 48 parafiami i inkorporowała je do biskupstwa wrocławskiego⁵⁸.

Zmiany polityczne w Europie środkowej, które nastąpiły po pokoju w Tylży (lipiec 1807) i Schönbrunn (16 X 1809) przyniosły m. in. powołanie do życia i powiększenie Księstwa Warszawskiego z drugiego i trzeciego zaboru pruskiego, oraz z trzeciego zaboru austriackiego wraz z okręgiem zamojskim z zaboru pierwszego. Wówczas to arcybiskup gnieźnieński Ignacy Raczyński wystąpił zgodnie z postulatami rządu Księstwa o wyłączenie z diecezji wrocławskiej dekanatów: pileckiego, siewierskiego i częstochowskiego, oraz kępińskiego i ostrzeszowskiego. 11 IV 1809 biskup wrocławski Józef Chrystian ks. Hohenlohe-Waldenburg-Bartenstein oświadczył gotowość odstąpienia trzech dekanatów „Nowego Śląska”, ale zaprotestował przeciwko oddaniu Kępna i Ostrzeszowa. Ponieważ pap. Pius VII przebywał podówczas w więzieniu we Francji, dlatego 22 X 1811 r. biskup wrocławski delegował na 3 wspomniane dekanaty jurysdykcję biskupowi krakowskiemu Adrzejowi Gawrońskiemu. W ten sposób okręg „nowośląski” powrócił spowrotem faktycznie do diecezji krakowskiej. Nie trwało to jednakże długo, ponieważ już 30 VI 1818 r. pap. Pius VII bullą *Ex imposita nobis* podzielił go między diecezję wrocławską (10 parafii: Biała, Częstochowa, Miedźno, Poczesna, Przyrów, Przystajń Kłobucko, Truskolasy, Wilkowiecko i Zuraw) i krakowską (40 parafii)⁵⁹.

Wzamian za cesję dekanatów „nowośląskich” ordynariusz wrocławski zażądał od biskupa krakowskiego A. Gawrońskiego odstąpienia dekanatów bytomskiego i pszczyńskiego (53 parafie), wobec czego ordynariusz krakowski delegował 22 X 1811 jurysdykcję na obydwa dekanaty biskupowi wrocławskiemu⁶⁰.

⁵⁸ Jungnitz J., op. cit., s. 11; Pęcowski J., op. cit., s. 171 n.

⁵⁹ *Papiestwo wobec sprawy polskiej w latach 1772—1864*. Wybór źródeł. Oprac. O. Beiersdorf, Wrocław 1960, s. 274 n., 276 n.; por. Jungnitz J., op. cit., s. 11; *Diecezja częstochowska*. Rys historyczny. W: *Katalog kościołów i duchowieństwa diecezji częstochowskiej*, Częstochowa 1958, s. 5 n.

⁶⁰ Jungnitz J., op. cit., s. 12, Knossalla J., *Das Dekanat Beuthen in seinem schlesischen Teil*. Katowice 1935, s. 305 n.

Sprawę dalszej przynależności obydwu dekanatów do diecezji krakowskiej przesądzone w traktacie zawartym 3 V 1815 r. między Austrią, Prusami i Rosją, w którym wyraźnie zastrzeżono, że „jurysdykcja biskupa krakowskiego nie będzie rozciągała się na terytorium austriackie i pruskie”⁶¹. Formalnego oderwania ich od diecezji krakowskiej dokonał pap. Pius VII bullą *Ex imposita nobis* z 30 VI 1818 r., kiedy to pozostawił obydwie dekanaty poza nowymi granicami diecezji krakowskiej i bullą *De salute animarum* z 16 VII 1821, kiedy je inkorporował do diecezji wrocławskiej⁶².

W trzecim rozbiórce Polski Austria zabrała pod względem przynależności kościelnej m. in. niektóre części archidiecezji gnieźnieńskiej (archidiakoniat kurzelowski i z 1 kolegiatą w Kurzelowie i 84 parafiami) i diecezji poznańskiej na prawym brzegu Pilicy i Wisły (dekanaty liwski, garwoliński i latowicki z 37 parafiami). Za pośrednictwem nuncjatury wiedeńskiej i tereny te poddano początkowo jurysdykcji ordynariusza krakowskiego jeszcze przed r. 1800⁶³, a następnie archidiakoniat kurzelowski bullą pap. Piusa VII *Indefessum personarum regia dignitate fulgentium* odłączono do diecezji kieleckiej (13 VI 1805), zaś trzy dekanaty z diecezji poznańskiej bullą *Quemadmodum Romanorum Pontificum* tegoż papieża (23 IX 1805) inkorporowano do nowoerygowanej diecezji lubelskiej⁶⁴.

Tymczasem włączenie Krakowa do monarchii habsburskiej (1795) przesądziło całkowicie o dalszej egzystencji diecezji tarnowskiej. Kraków bowiem nie był już biskupstwem „zagranicznym”. Wobec tego w nadwornej kancelarii wiedeńskiej postanowiono utworzyć diecezję kielecką dla Zachodniej Galicji, a diecezję tarnowską rozparcelować między biskupstwa

⁶¹ Theiner A., *Die neueste Zustände der katholischen Kirche beider Ritus in Polen und Russland seit Katharina II bis auf unsere Tage, Augsburg 1841*, Bd II, nr 68 s. 212.

⁶² *Papiestwo wobec sprawy polskiej*, s. 274 n., 292; J. Jungnitz, op. cit., s. 12.

⁶³ Pęckowski J., op. cit., s. 172, 177 (Ilość parafii podają cytowane bulle papieskie, zob. przyp. 64).

⁶⁴ *Bull. Rom. Cont.*, t. XII, s. 307—319, 374—381.

przemyskie i krakowskie. Zabiegi Austrii na terenie Rzymu dały w tym względzie pozytywne rezultaty; pap. Pius VII bullą *Indefessum personarum regia dignitate fulgentium* z 13 VI 1805 r. erygował diecezję kielecką, przydzielając nowej diecezji z biskupstwa krakowskiego 15 dekanatów: kielecki, kijski, sokoliński, opatowiecki, pacanowski, radomski, przytycki, zwoleński, solecki kunowski, bodzentyński, opatowski, zawichojski, koprzywnicki i połaniecki o łącznej ilości 216 parafii wraz z 5 kolegiatami w Kielcach (wyniesiona do godności katedry), Sandomierzu, Wiślicy, Opatowie i Szkalbmierzu i 7 opactwami w Wąchocku, Koprzywnicy, Sulejowie, Andrzejowie, Łysej Górze i Sieciechowie⁶⁵. Egzekucja bulli papieskiej nastąpiła dopiero 30 IX 1807 r. na podstawie dekretu delegata apostolskiego arcybiskupa lwowskiego K. Kickiego *Quae a Sanctissimo Domino nostro*, ogłoszonego w katedrze kieleckiej⁶⁶.

Równocześnie z tymi zmianami diecezja krakowska została powiększona przez przyłączenie części terytorium zniesionej diecezji tarnowskiej. Pap. Pius VII bullą *Operosa atque indefessa* z 24 IX 1805 r. inkorporował zpowrotem do diecezji 3 okręgi polityczne sądecki, bocheński i myślenicki z 14 dekanatami (bocheński, brzeski, wielicki, wojnicki, myślenicki, oświęcimski, skawiński, wadowicki, żywiecki, bobowski, łączki, sądecki, nowotarski i tymbarski) z 232 parafiami i 608 182 wiernymi⁶⁷. Egzekucja bulli papieskiej nastąpiła na skutek wojny francusko-austriackiej dopiero 17 IX 1807 r. na mocy dekretu arcybiskupa lwowskiego Kajetana Kickiego jako delegata apostolskiego.⁶⁸

Terytorium to jednakże nie zbyt długo pozostawało pod bezpośrednimi rządami biskupów krakowskich. Po klęsce Austrii w wojnie z Napoleonem pod Wagram (5 i 6 VII 1809) i zwy-

⁶⁵ Tamże, t. XII, s. 307—319; por. S. J. *Kielecka diecezja*, W: Encyklopedia kościelna Nowodworskiego, t. X, s. 326.

⁶⁶ ADKiel. (Archiwum Diecezjalne w Kielcach), *Acta capituli Tarnoviensis*, s. 299—301.

⁶⁷ Kumor B., op. cit., s. 63 n., 141—146.

⁶⁸ Zob. przyp. 66.

ciętwach ks. Józefa Poniatowskiego na terenie Polski Austria utraciła w pokoju w Schönbrunn (16 X 1809) m. in. tzw. Galicję Zachodnią wraz z Krakowem. Kraków stał się znów biskupstwem „zagranicznym”. W związku z tym ces. Franciszek I dekretem z dnia 7 VI 1810 r. zabronił spełniania jurysdykcji kościelnej biskupowi krakowskiemu A. Gawrońskiemu na terenach „galicyjskich” diecezji krakowskiej, który ze swej strony był zmuszony delegować je arcybiskupowi lwowskiemu Kajetanowi Kickiemu, a ten znów subdelegował ją ks. Janowi Bayerowi proboszczowi w Starym Sączu (12 X 1812). W ten sposób powstał tzw. wikariat starosądecki dla galicyjskiej części diecezji krakowskiej, który trwał do r. 1821⁶⁹.

Zgodnie z traktatem austriacko-prusko-rosyjskim z 3 V 1815 r., który zacieśniał na przyszłość jurysdykcję biskupa krakowskiego tylko do terenów Rzeczypospolitej Krakowskiej i Królestwa Polskiego⁷⁰, pap. Pius VII bullą *Ex imposita nobis* z 30 VI 1818 r. pozostawił „galicyjską” część diecezji krakowskiej poza jej nowymi granicami⁷¹, a przed 9 I 1821 r. arcybiskup lwowski Andrzej Alojzy Ankwicz wezwał biskupa krakowskiego J. P. Woronicza do zrzeczenia się jurysdykcji kościelnej nad częścią „Galicji austriackiej, która dawniej do diecezji krakowskiej należała”⁷². Ostatecznie na skutek starań rządu wiedeńskiego pap. Pius VII bullą *Studium paterni affectus* z 20 IX 1821 r. przywrócił do życia diecezję tarnowską (początkowo jako „tyniecka” do 1826)⁷³, przy czym z diecezji krakowskiej wyłączył do niej 3 okręgi polityczne (Bochnia, Myślenice, Nowy Sącz), 14 dekanatów, 231 parafii, 24 filii, 318 kapłanów i 727 302 wiernych⁷⁴.

⁶⁹ Tamże, s. 66 n.

⁷⁰ Zob. przyp. 61.

⁷¹ *Papiestwo wobec sprawy polskiej*, s. 274 n.

⁷² *Summariusz protokołów rady administracyjnej Królestwa Polskiego 1815—1867*. Cz. I. 1815—1830, Warszawa 1958, nr 774 s. 328.

⁷³ Kumor B., op. cit., s. 75 n., 155—159.

⁷⁴ ADT (Archiwum Diecezjalne w Tarnowie), fasc. *Acta consistorii Tynecensis 1822, Conspectus omnium ecclesiarum dioecesis Tynecensis totiusque cleri existentis 1822*.

Ukonstytuowanie na kongresie wiedeńskim (1815) Królestwa Polskiego i Rzeczypospolitej Krakowskiej przyniosło w konsekwencji reorganizację hierarchii kościelnej na ziemiach polskich, co przeprowadził pap. Pius VII bullą *Ex imposita nobis* z 30 VI 1818 r. w granicach Królestwa Polskiego⁷⁵. Diecezja krakowska otrzymała znów nowe granice, a jej terytorium rozciągało się na Rzeczypospolitą Krakowską i Królestwo Polskie. Ze względu na faktyczne odcięcie „galicyjskiej” części diecezji kordonem austriackim i przewidywaną cesję powiększono diecezję przez przydzielenie do niej 7 dekanatów (Kielce, Chęciny, Sokolina, Opatowiec, Pacanów, Kije, Kurzelów) 112 parafii z 5 kolegiatami (Kielce, Kurzelów, Wiślica, Pilica, Szkalbmierz), 9 klasztorami męskimi i 2 żeńskimi ze zniesionej diecezji kieleckiej⁷⁶.

Tymczasem w ramach represji po powstaniu listopadowym rząd carski zabronił biskupowi krakowskiemu Karolowi Skórkowskiemu wykonywania jurysdykcji kościelnej nad częścią diecezji położonej w Królestwie Polskim, a dekretem z 15 VII 1833 r. zamianował administratorem tej części diecezji ks. A. T. L. Paszkiewiczza kanonika kapituły metropolitalnej warszawskiej⁷⁷. Sankcjonując ten stan rzeczy delegat apostolski, nuncjusz wiedeński Piotr Ostini dekretem *Quum sua Majestas* z 29 IV 1834 r. powierzył ks. Paszkiewiczowi „administrację diecezji krakowskiej w Królestwie Polskim, ale tylko prowizorycznie”, zastrzegając się przed jakimkolwiek podziałem tejże diecezji na przyszłość⁷⁸. Rozdwojenie diecezji nie trwało długo. 24 XI 1835 r. Rada administracyjna Królestwa postanowiła, że „rozdwojone dotąd części diecezji krakowskiej mają być połączone w jedną całość”, powierzając zarząd całej diecezji ks. Franciszkowi Zglenickiemu z Krakowa⁷⁹. Na mocy

⁷⁵ Zob. przyp. 71.

⁷⁶ Jak wyżej; *Elenchus cleri dioecesis Cracoviensis p.a.D. 1819* (bez paginacji).

⁷⁷ ADKiel. nr 2 *Akta konsystorskie administratorów diecezji kieleckiej* (Kopia dokum.).

⁷⁸ Tamże (Kopia dokum.).

⁷⁹ Tamże (Dokum. oryg. papier.).

dekretu cara Mikołaja I z 22 III 1842 r. zarządzający całą diecezją ks. biskup Ludwik Łętowski ogłosił 11 IV 1842 r., że „diecezja ma odtąd nosić nazwę „kielecko-krakowska”⁸⁰.

22 IV 1848 r. biskup L. Łętowski zrezygnował z rządów w diecezji w Królestwie Polskim i delegował jurysdykcję na ten teren ks. M. Majerczakowi, oficjałowi kieleckiemu; zgodnie też z tym postanowieniem Komisja rządowa spraw wewnętrznych i duchownych w piśmie do ks. M. Majerczaka z 24 V 1848 r. zatwierdziła go na urzędzie administratora bez odnośzenia się do biskupa L. Łętowskiego. 21 IV 1849 r. nuncjusz apostolski w Wiedniu jako delegat apostolski zamianował ks. M. Majerczaka „wikariuszem apostolskim części krakowskiej diecezji w Królestwie Polskim”⁸¹, co następnie potwierdził pap. Pius IX bullą *Apostolatus officium* z 27 IX 1862 r., wynosząc ks. M. Majerczaka do godności biskupa in partibus infidelium⁸². Tenże papież w bulli *Apostolatus officium* z 23 II 1872 r., zaadresowanej na ręce ks. T. Kulińskiego, określił po raz pierwszy diecezję krakowską w Królestwie Polskim jako „kielecko-krakowską”, nazywając ją równocześnie „wikariatem apostolskim”⁸³.

Koniec prowizorycznym rządów w Kielcach i wszelkiej łączności tej części diecezji z Krakowem położył 8 artykuł Umowy przedwstępnej między Stolicą Apostolską a Rosją z 19 X 1880 r., w myśl którego „diecezja kielecka winna być erygowana i odłączona od diecezji krakowskiej”⁸⁴. W wykonaniu tejże umowy pap. Leon XIII bullą *Ut primum catholicae Ecclesiae* z 28 XII 1882 r. „kielecką część diecezji (krakowskiej) odłączył od Krakowa i utworzył z niej diecezję kielecką”⁸⁵. Zarządzenie papieskie wprowadził w życie 15 VI 1883 r. biskup sandomierski A. X. Sotkiewicz jako delegat apostolski dekre-

⁸⁰ Tamże (Dokum. oryg. papier.).

⁸¹ Tamże (Dokum. oryg. papier.).

⁸² ADKiel. Pergaminy nr 48 (Dokum. papier. — kopia).

⁸³ Tamże, Pergaminy nr 51 (Kopia perg.).

⁸⁴ Boudou A., *Le Saint-Siège et la Russie*, Paris 1925, t. II, s. 553 (Tekst w j. franc.).

⁸⁵ ADKiel. Pergaminy nr 830/55 (Dokum. oryg. perg.).

tem *Omnibus et singulis*, wyłączając z diecezji krakowskiej na rzecz nowoutworzonej kieleckiej 8 dekanatów, 229 parafii, 17 filii, 5 klasztorów męskich, 319 kapłanów i 519 960 wiernych⁸⁶.

Tymczasem również i „krakowska” część diecezji, rozciągająca się na terytorium Rzeczypospolitej Krakowskiej (w r. 1879 — 5 dekanatów, 43 parafie, 17 klasztorów męskich, 12 żeńskich, 126 kapłanów diecezjalnych, 134 zakonnych i 143 923 wiernych⁸⁷) została wikariatem apostolskim, odkąd pap. Pius IX na wniosek rządu wiedeńskiego bullą *Apostolatus officium* z 25 IX 1862 r. zamianował ks. A. J. Gałęckiego, dziekana kapituły katedralnej tarnowskiej wikariuszem apostolskim w Krakowie⁸⁸. Taki stan diecezji na szczęście nie trwał długo. Przychylając się do żądań polskiej opinii publicznej i wypowiedzi posłów w parlamencie wiedeńskim rząd austriacki zwrócił się do Stolicy Apostolskiej o reorganizację i powiększenie diecezji krakowskiej pod panowaniem austriackim kosztem diecezji tarnowskiej. Czyniąc zadość tym życzeniom pap. Leon XIII bullą *Hodie Nos Ecclesiae vestrae Cracoviensis* z 7 V 1879 r. zamianował po 35 latach przerwy biskupem krakowskim ks. Albina Dunajewskiego a bullą *Sanctae Apostolicae Sedis* z 20 I 1880 r. przywrócił diecezję krakowską do życia (*ex vicariatu apostolico*), włączając do niej z diecezji tarnowskiej 5 dekanatów w całości: oświęcimski, wadowicki, żywiecki, bialski i skawiński, oraz 4 dalsze ze względu na opór ze strony ordynariatu tarnowskiego tylko częściowo: wielicki, dobczycki, myślenicki, makowski o łącznej ilości 101 parafii i 329 354 wiernych⁸⁹.

Wreszcie gdy ze śmiercią ordynariusza tarnowskiego A. J. Pukalskiego ustąpiły dalsze trudności tenże papież na wniosek rządu wiedeńskiego bullą *Supremo catholicae familiae Moderatori* z 27 III 1886 r. przyłączył do diecezji krakowskiej

⁸⁶ Tamże, *Pergaminy nr 49* (Dokum. oryg. papier.).

⁸⁷ *Elenchus cleri partis dioecesis Cracoviensis imperio caes. austriaco in civilibus subjectae a. s. 1879*, Kraków 1879, s. 72 n.

⁸⁸ ADT fasc. *Kapituła katedralna* (Kopia).

⁸⁹ Kumor B., op. cit., s. 88—95, 162—164.

z biskupstwa tarnowskiego dalsze 4 dekanaty: makowski, myślenicki, nowotarski i niepołomicki z 41 parafiami i filiami, oraz 120 000 wiernymi⁹⁰. Po stu latach ustawicznych zmian diecezja ustabilizowała swe terytorium.

Dalsze zmiany w geografii kościelnej diecezji nastąpiły dopiero w rezultacie pierwszej wojny światowej. 28 VII 1920 r. po przeprowadzonym plebiscycie na Spiszu i Orawie przyznano ostatecznie odrodzonemu Państwu Polskiemu część terenów spornych, które pod względem kościelnym obejmowały 2 dekanaty (spiski i orawski) z parafiami Frydman, Jurgów, Krem-pachy, Niedzica, Kacwin, Łapsze Niżne, Łapsze Wyżne, Nowa Biała i Trybsz (dekanat spiski), Bukowina,-Podszkle, Chyżne, Jabłonka, Lipnica Górna, Lipnica Wielka, Orawka, Piekelnik, Podwilk i Zubrzyca Górna (dek. orawski) — łącznie 18 parafii, 16 kapłanów i 23 459 wiernych (stan z 1925)⁹¹. Stolica Apostolska utworzyła z tych terenów administrację apostolską, wyłączając je z diecezji spiskiej, a zarząd jej powierzyła ordynariuszowi krakowskiemu⁹². Pap. Pius XI bullą *Vixdum Poloniae unitas* z 28 X 1925 r. wcielił je do diecezji krakowskiej⁹³.

Ta sama bulla papieska wyniosła Kraków do godności metropolii, której podporządkowano diecezje tarnowską, kielecką, katowicką i częstochowską, a nadto powiększono terytorium archidiecezji przez przyłączenie do niej z biskupstwa tarnowskiego 6 parafii i ekspozytur (Mszana Dolna, Olszówka, Kasina Wielka, Niedźwiedź, Lubomierz i Kasina Mała), oraz 10 parafii (Pobiednik Mały, Igołomia, Wawrzeńczyce, Gorenice, Raclawice, Biały Kościół, Korzkiew, Biórków, Więclawice i Luborzyca), 9 kapłanów i 30 967 wiernych z diecezji kieleckiej⁹⁴.

⁹⁰ Tamże, s. 93 n., 164—166.

⁹¹ Czernicki Z. A., *Schematyzm Kościoła rzym.-kat. w Rzeczypospolitej Polskiej*, Kraków 1925, s. 225; *Elenchus cleri dioecesis Cracoviensis p.a.D. 1922*, s. 61 n. (Administratio).

⁹² Jak wyżej.

⁹³ Wiślicki J., *Konkordat*. Studium prawne, Lublin 1926, s. 179 (Tekst bulli).

⁹⁴ Tamże; por. *Statystyczny obraz zmian diecezji kieleckiej*, Kielecki przegląd diecezjalny, R. 12: 1925, z. 12 s. 195.

Przy nowym wyrównaniu granic archidiecezja straciła tylko 1 wieś Chełmek, odłączoną do nowokreowanej diecezji katowickiej⁹⁵. Dnia 11.XI.1925 r. nuncjusz apostolski w Warszawie Wawrzyniec Lauri jako delegat apostolski dekretem *Quum favente Deo* wprowadził bullę papieską w życie⁹⁶.

Ostatnie wreszcie przesunięcie granic archidiecezji w omawianym okresie na jej niekorzyść miało miejsce 28.XI.1936 r., kiedy to na podstawie dekretu Kongregacji konstytucyjnej *Fideles pagorum* odłączono wsie Ispina i Krzykówka par. Zabierzów i wcielono do par. Grobla w diecezji tarnowskiej⁹⁷. W r. 1938 archidiecezja obejmowała 20 dekanatów, 225 parafii, 47 ekspozytur, 126 kaplic publ., 23 różne zakony męskie i 24 żeńskie, 216 kapłanów diecezjalnych, 298 zakonnych i 1 162 840 wiernych⁹⁸.

⁹⁵ Zob. przyp. 93.

⁹⁶ *Notificationes e curia principis episcopi Cracoviensis 1926*, nr I/II, s. 5.

⁹⁷ Kumor B., op. cit., s. 100 n., 168—170.

⁹⁸ *Elenchus cleri archidioecesis Cracoviensis p.a.D. 1938*, Kraków 1928, s. 177—187, 188—203, 204.